

УДК 94(477)''10/13'':623.444.2

БУРАКОВ Ю. В.

<http://orcid.org/0000-0001-7180-4469>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.37.2022.320-325>

МУЗЕЇ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ

Рецензія на книгу: Терський С.В., Савченко О.О. Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні. Навчальний посібник / С.В. Терський. – Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2020. – 256 с.

Давня історія, природні та культурні пам'ятки України займають важливе місце у світогляді українців. Відтак, у суспільній ментальності завжди велике місце займали історична пам'ять та пошанування історичних реліквій. Тому їх колекціонування та намагання зберегти давні предмети для нащадків було споконвічним прагненням насамперед, еліти суспільства: духовенства, аристократії та підприємців.

Нещодавно громадськість та наукова спільнота нарешті отримали можливість познайомитися з посібником науковців кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини Національного університету «Львівська політехніка» Святослава Терського та Ольги Савченко «Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні».

Кожне покоління, що передувало нашому, залишало відбитки найважливіших подій та досягнень у багатьох сферах життя та творчості. Наступні покоління намагалися зберігати та передавати у майбутнє важливі відомості та артефакти для знайомства та вивчення нащадками. Сьогодні ми маємо величезну кількість об'єктів історичного та культурного надбання, що зберігаються в музеях, галереях та під відкритим небом і доводять величезний досвід українців у розвитку власної національної ідентичності.

Бураков Юрій Васильович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів).

© Бураков Ю.В., 2022

Посібник розкриває історичний аспект діяльності щодо збереження історико-культурної спадщини по регіонах України, висвітлює питання та перспективи розвитку музейної справи та доводить важливість та необхідність цієї справи. Безумовно, це видання є прекрасним прикладом навчальної літератури, а користування ним підвищить якість засвоєння матеріалу з навчальних дисциплін у здобувачів історичних спеціальностей, музеєзнавців, фахівців з туризму, дасть змогу сформувати відповідні компетентності у майбутніх фахівців та виконає виховну місію з усвідомлення молоддю необхідності вивчення, збагачення та зберігання історичних об'єктів й представлення зразків української історії всім зацікавленим у її дослідженні.

Випуск першої в сучасній Україні узагальнюючої праці з історії музеїв та охорони культурної спадщини львівськими науковцями цілком закономірний, оскільки саме творець Національного музею – фундації митрополита Андрея Шептицького у Львові Іларіон Свенціцький (1876 – 1956) був одним із перших українських музеєзнавців. Його праця «Про музеї і музейництво» (1920 р.) поклала в Україні початок на сьогодні вже досить чисельним дослідженням з історії музеїв України в тому числі.

Важливим джерелом для вивчення історії музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні до періоду світових воєн є праці сучасників І. Свенціцького, творця низки музеїв Миколи Біляшівського та дослідника історії польської культурної спадщини Едварда Хвалевіка (1873-1956).

Одним з перших узагальнень досвіду музейної роботи у Радянській Україні було дослідження Василя Дубровського «Музеї на Україні», яке видано у Харкові в 1929 р. Про історію музейних будівель кінця XIX–1-ої половини XX ст. розповідається у книзі М.Т. Катерноги, виданій 1952 року. Зібраний київським археологом та музеєзнавцем Галиною Мезенцевою матеріал з історії музеїв України був використаний у низці публікацій кінця 1950-х років, які завершилися виданням першого в Україні авторського курсу лекцій з музеєзнавства (1980 р.), читаних впродовж 1950 – 1970-х років у Київському університеті професором Г.Г. Мезенцевою (1923 – 1997). Її колега по кафедрі Юрій Омельченко пише серію наукових робіт з предмету. У часи перебудови Ганна Скрипник розробляла історію формування етнографічних колекцій музеїв України.

Окремою сторінкою історії музейної справи є становлення й розвиток громадських музеїв України, які досліджували А.С. Василенко, а останнім часом Люся Перейма, а також музеїв при ВНЗ України (Ігор Шидловський, Світлана Муравська та інші).

Значно зростає інтерес до історії музеїв України за останні два десятиліття, коли набуває поширення вузька спеціалізація в освіті й зокрема, з'являються музеєзнавчі спеціальності.

Як відомо, до 1992 р. в Україні підготовку музеєзнавців здійснювала лише кафедра археології та музеєзнавства історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, далі – КНУ). В 1955 р. для випускників кафедри було затверджено кваліфікацію “історик, археолог-музеєзнавець, учитель історії та суспільствознавства”.

Згодом фахівців із вказаного фаху готує кафедра історії України та музеєзнавства Харківської державної академії культури, а з 1992 р. – кафедра музеєзнавства й охорони культурної спадщини Київського національного університету культури і мистецтв. За останні десять років підготовку музеєзнавців проводять у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк) та у Національному університеті «Львівська політехніка». Також окремі курси з музеології почали викладатися на гуманітарних, історичних, геологічних, географічних, біологічних факультетах інших університетів України, а також у вищих навчальних закладах системи політехнічної освіти.

Подібне поширення вивчення засад музейної роботи обумовило появу чисельної наукової літератури, насамперед з історії музейної справи. Сформувались цілі школи з вивчення історії музейництва та охорони культурної спадщини. Хрестоматійними стали праці Л.Д. Федорової, Р. Маньківської та інших. Подібні тенденції до поглибленого вивчення історії перших музеїв та колекцій Україною знаходять жваве зацікавлення у сусідніх державах. 2013 р. у Познані побачило світ ґрунтовне дослідження «Зброя палацу у Підгірцях», яке бачиться авторам, лише першим томом про історію колекції Підгорецького замку на Львівщині.

Однак у всіх цих виданнях очевидно «ахіллесовою п'ятою» було недостатнє висвітлення проблем історії музейництва окремих регіонів, наприклад, Заходу, або, навіть, Півдня України. Зокрема майже повністю відсутніми були знання про музейництво Волині та Закарпаття.

Автори рецензованого посібника чи не вперше в навчальному виданні намагається доступно для студента подати ці важливі складові історії культурної сфери України.

Автори посібника відомі своїми змістовними працями із пам'яткоохоронної та музеєзнавчої діяльності [2-9]. Це дозволило їм глибоко розкрити історію музейництва та охорони культурної спадщини України на тлі історичного розвитку держави. Важливим є також те, що зібраний багатий матеріал розглянуто під кутом зору вчених із Західної України. У посібнику узагальнено великий фактичний матеріал, який порівняно недавно введений у науковий обіг. Цю інформацію досі годі було шукати в існуючих навчальних посібниках.

У навчальному посібнику розглянуто генезу української музейної справи в контексті національного культурного розвитку України у XIX–XX ст. Простежено історію розвитку найважливіших музеїв та становлення системи органів охорони культурної спадщини. Подано коротку інформацію стосовно пам'яткоохоронного законодавства у Російській та Австрійській імперіях, міжвоєнній Польщі та СРСР.

Матеріал навчального посібника розміщено у семи розділах, відповідно до встановлених хронологічних епох.

Розпочинається посібник темою, в якій розкриті початки колекціонування, ранні етапи і пошанування культурної спадщини. Тут подаються чимало маловідомих фактів. Наступні шість тем розподілені за територіально-хронологічним принципом. З них – три теми присвячені періоду до закінчення Першої світової війни, а три – наступному етапу, включно з сучасністю.

У другій темі увагу зосереджено на важливих етапах становлення музейництва та охорони пам'яток історії та культури у Львові, у Східній Галичині, Закарпатті та Буковині у XIX – на початку XX ст. Детально проаналізовано музейну діяльність суспільно-культурних інституцій української громади м. Львова, які створили Музей Ставропігійського Інституту, Культурно-історичний музей Наукового товариства імені Шевченка, Археологічний музей “Народного дому”). Окремо охарактеризовано музеї гміни м. Львова та музейну діяльність церковних громад.

У третій темі «Охорона культурної спадщини та музейництво Наддніпрянщини, Поділля та Волині (XIX – початок XX ст.)» спеціально висвітлене питання збереження культурної спадщини підросійської України у XIX ст. – на початку XX ст. Чимало уваги приділено історії музеїв Києва та регіональному музейному

будівництву Наддніпрянщини, Поділля та Волині наприкінці XIX- на початку XX ст.

Музеям та охороні культурної спадщини на Південному Сході та Півдні України в дореволюційний період відведено окрему четверту тему. Враховуючи особливий внесок вчених Харківського університету у вивчення античних старожитностей Півдня України багато уваги приділено музеям Харкова. Не обійдено увагою також археологічні, художні, природознавчі та меморіальні музеї на Півдні України.

Розпочинає історію питання після 1918 р. п'ята тема, присвячена музеям Львова та Західного регіону України у 1918 – 1991 рр. В ній закономірно основна увага зосереджена на музеях Львова та Львівщини. Спеціально з'ясовано долю музеїв Львова та Західного регіону України під час Другої світової війни.

У шостій темі сукупно проаналізовано історію музеїв та охорона культурної спадщини у Східній, Центральній та Південній Україні. Особливу увагу тут приділено формуванню пам'яткоохоронної сфери та музейництва України у період національної революції (1917 – 1921 рр.). Охарактеризовано вплив сталінських репресій на розвиток музеїв, наслідки Другої світової війни.

Найважливіші досягнення у музейній справі та охороні культурної спадщини у незалежній Україні (1991-2020 рр.) проаналізовано у сьомій, заключній темі. Тут важливим є з'ясування тенденцій та проблем розвитку пам'яткоохоронної сфери та музейництва сучасної України.

Разом з тим у такому інформативному виданні бажано було би ввести більше інформації про стан музейної справи на Донеччині та Луганщині.

Додати хоча б дані про Лисичанський краєзнавчий музей та переселений Луганський обласний, що наразі відновлюється у Старобільську.

Загалом книга багато ілюстрована. Значна частина ілюстрацій стосується військово-історичних музеїв та експозицій. Вдалим доповненням міг би бути словник термінів. Тим більше, що окреме видання словника вже давно стало популярним [1].

Посібник містить чимало маловідомого місцевого матеріалу з різних регіонів.

Важливим доповненням навчального посібника є короткі біографії провідних музейних діячів та пам'ятко-охоронців України.

Навчальний посібник розрахований насамперед на студентів, які вивчають нормативні курси "Музеєзнавство" та "Пам'яткознавство", а також тих, хто вивчає історію України чи просто цікавиться давнім минулим України.

Разом з тим, рецензований посібник може бути надзвичайно корисний не лише для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів, але й може сприяти в підготовці кваліфікованих викладачів історії, музейників та пам'яткоохоронців, а також прислужиться у просвітницькій діяльності з питань охорони культурної спадщини.

Враховуючи спеціальну увагу автора посібника до музеєвізації історії військової справи, варто рекомендувати посібник для потреб військових навчальних закладів, а також для потреб викладання в навчальних закладах, насамперед, Західного регіону України.

Використані джерела

1. *Словник-довідник термінології музейництва*, 2012. / Роман Микульчик, Петро Слободян, Єлизавета Діденко, Тарас Рак. Л.: Вид-во Львівської політехніки. – 128 с.
2. Терський С. В., 2010. *Історія археології та історичного краєзнавства Волині*. Львів: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка". 380 с., іл.
3. Терський С. В., 2007. Музейництво. *Історія Львова у 3-х томах. Т. 2: 1772-1918*. Львів: Центр Європи. С. 462–469.
4. Терський С. В., 2007. Музеї. *Історія Львова у 3-х томах. – Т. 3: 1918-2007*. Львів: Центр Європи. С. 110–116, 244–2045, 289, 382–385, 446–449.
5. Терський С. В., 2007. Доля музеїв та колекцій. *Історія Львова у 3-х томах. Т. 3: 1918-2007*. Львів: Центр Європи. С. 179–181.
6. Терський С. В., 2007. Археологічні виставки; Археологічні дослідження; Археологічні музеї; Багрій Роман. *Енциклопедія Львова у 6-х томах. Т. 1: А-Г*. Львів: Літопис. С. 101–112, 141.
7. Терський С. В., 2008. Дідушицький Володимир. *Енциклопедія Львова у 6-х томах. Т. 2: Д-Й*. Львів: Літопис. С. 84–86.
8. Терський С.В., Харчук Х. 2016. Воєнні меморіали та цвинтарі Першої світової війни в Галичині. *Велика війна 1914 – 1918 в історичній пам'яті. 20 років співпраці*. Львів. С. 78 – 103.
9. Терський С.В., Харчук Х., 2016. Воєнні меморіали та цвинтарі. *Галичина: історія, політика, культура. В 11-ти томах. – Т. 6. Перша світова війна*. Львів; Тернопіль. С. 862-870.
10. *Археологія у Львівському історичному музеї* /С. Терський, Е. Зарубій, О. Куценяк та ін. Львів; Дрогобич: Коло, 2020. – 556 с.